

CRÒNICA VIGATANA DE 1870
DUES CARTES DE JOAN MONTSERRAT
A ANTONI AULÈSTIA I PIJOAN

CAROLA DURAN
Doctora en Filologia catalana

Chronicle of Vic in 1870. Two letters from Joan Montserrat i Archs to Antoni Aulèstia i Pijoan

Les dues cartes que Joan Montserrat i Archs va adreçar a Antoni Aulèstia i Pijoan des de la ciutat de Vic, l'estiu de 1870, ens mostren l'activitat cultural de la capital d'Osona en un període d'escassa documentació. Les notícies sobre les esbartades, el correbou o la temporada teatral són narrades amb una evident visió irònica. Amb les nombroses referències a personatges, institucions i entitats degudament identificades i anotades, les cartes són un petit inventari del moviment cultural català de la dècada de 1870.

Paraules clau: Epistolari / Catalanisme, s. XIX / Teatre català, s. XIX / Vic, s. XIX / Montserrat i Archs, Joan / Aulèstia i Pijoan, Antoni / Soler i Hubert, Frederic (Pitarra) / La Jove Catalunya.

The two letters that Joan Montserrat i Archs sent to Antoni Aulèstia i Pijoan from the city of Vic in the summer of 1870 provide a description of cultural activity in the capital of Osona in that period. News of the esbartades (meetings to discuss and recite poetry), the running of the bulls or the theatre season are written in an evidently ironic tone. With their numerous references to personalities, institutions and organisations, duly identified and annotated, the letters are an inventory in miniature of the Catalan cultural movement of the decade of the 1870s.

Keywords: Collected letters / 19th c. Catalanism / 19th c. Catalan theatre / 19th c. Vic / Montserrat i Archs, Joan / Aulèstia i Pijoan, Antoni / Soler i Hubert, Frederic (Pitarra) / La Jove Catalunya.

El manuscrit 129 de la Biblioteca de Catalunya conté els papers d'Antoni Aulèstia i Pijoan, que van ser cedits a l'Institut d'Estudis Catalans arran de la seva mort. El volum I-II de l'esmentat manuscrit està format per les cartes que l'historiador català va anar rebent al llarg de la seva vida, organitzades alfabèticament pel nom dels seus emissors. Entre d'altres missives, mereixen destacar-se cinc cartes que Joan Montserrat i Archs va remetre a Antoni Aulèstia l'estiu i la tardor de l'any 1870. Tant per la data com per les informacions que contenen són molt interessants per conèixer aspectes de la joventut catalana i del naixent moviment catalanista. Reproduïm les dues primeres, datades a la ciutat de Vic, que són una crònica irònica i divertida de la ciutat osonenca. Aquestes dues lletres són inèdites, tret d'un paràgraf que fa referència a Jacint Verdaguer i que Josep M. de Casacuberta aportà en nota a l'epistolari verdaguerià.¹

1. En l'*Epistolari de Jacint Verdaguer, volum I (1865-1872)* (transcripció i notes de J. M. de Casacuberta. Barcelona: Barcino, 1959), el transcriptor, en les notes de la carta 53 de J. Verdaguer a J. Collell, reporta les inquietuds dels amics per la salut de Verdaguer, citant el carteig entre Collell i M. Aguiló. A la nota núm. 7, de la p. 142-143, Casacuberta diu: «Recordem que Joan Montserrat era metge de Verdaguer, circumstància que dóna interès al següent passatge d'una carta, inèdita, a Antoni Aulèstia, datada a Vic el 7

Els corresponsals

Joan Montserrat i Archs

Joan Montserrat i Archs va néixer a Barcelona el 1844, en el si d'una família modesta que es va veure greument perjudicada per la mort prematura del pare. No obstant això, la seva mare va fer tots els esforços per poder donar una educació acurada al seu fill. Després de cursar l'ensenyament primari al Col·legi de Sant Tomàs d'Aquino, va passar a l'Institut de Barcelona per estudiar el batxillerat que va acabar el 1866 amb la qualificació d'Excel·lent. Continuà la seva formació a la Facultat de Medicina amb brillants notes que va culminar amb la llicenciatura i la posterior obtenció del títol de doctor l'any 1873. Paral·lelament als estudis mèdics es va formar com a naturalista, seguint a la mateixa universitat assignatures de física i meteorologia; de botànica, zoologia i minerologia; i de química. Per pagar-se els estudis, donava classes particulars i treballava a la farmàcia que el Dr. Joaquim Font i Ferrés tenia a la plaça del Pi, més coneguda com a Botica Central. Aquest establiment, que és citat a les cartes reproduïdes, servia de refugi a la tertúlia literària que hi mantenien amb els seus amics, molts d'ells membres de La Jove Catalunya, l'entitat catalanista que van fundar el 1868, entre altres, els dos corresponsals.

Així, la formació de Montserrat i Archs estava composta per tres branques complementàries –medicina, ciències naturals i llengua i literatura– i en totes va excel·lir. Com a metge, a més de vigilar la salut de Jacint Verdaguer mentre era a Barcelona els primers anys setanta, s'ha de destacar la seva presència a la comissió que l'Ajuntament de Barcelona va enviar a Marsella el 1884, per estudiar l'epidèmia de còlera que s'hi havia declarat, en previsió de la més que possible arribada de la pandèmia a la ciutat comtal. D'aquest viatge en va redactar una memòria, que no va ser mai publicada, i en va sorgir l'enemistat amb Jaume Ferran, inventor del vaccí anticolèric, possiblement per la precipitació amb què Ferran va portar a terme la vacuna, sense assaigs exhaustius, actuació que xocava frontalment amb la meticulositat de Montserrat. També va significar la separació de Montserrat del grup de *La Renaixensa*, on havia col·laborat des dels començaments de la revista l'any 1871 i, un cop convertida en diari el 1881, hi seguia col·laborant amb la publicació diària de les informacions meteorològiques obtingudes a l'observatori que s'havia construït a casa seva. El suport incondicional que la publicació va donar a la troballa de Ferran i a les aplicacions del vaccí que va fer en terres valencianes, on el 1885 ja havia arribat l'epidèmia, va ser la causa del trencament amb *La Renaixensa*.

Com a naturalista va redactar el volum referent a botànica de l'extensa obra *La Creación*, editada per Montaner i Simon. També va fer estudis sobre el pol·len com a mitjà de diagnòstic i va investigar sobre les malures del raïm. Com a conseqüència de l'interès per la meteorologia, a més a més de tenir un observatori propi com ja s'ha dit, va publicar importants informes sobre les estacions meteo-

---

d'agost de 1870, després d'haver assistit a una esbartada a la font del Desmai, en la qual coincidí amb mossèn Cinto.» El paràgraf reproduït correspon a la inquietud de Montserrat per la salut del poeta, tal com expressa en la segona de les cartes aquí estudiades.

rològiques situades a Sant Jeroni de Montserrat i a Santa Fe del Montseny com a pas previ per a l'establiment d'una xarxa d'observadors.

Finalment, en el camp de les humanitats, s'ha de destacar el seu domini del francès, l'italià, el llatí i el grec, fet que li permetia llegir els clàssics en la seva versió original. El seu interès per la lingüística i pels diferents registres de la llengua el féu aprofundir en l'estudi de l'etimologia del català i, per les cartes reproduïdes en aquest article, coneixem el seu interès per l'euskera i per les possibles influències sobre la llengua catalana. Reaci a publicar els seus treballs literaris, coneixem tanmateix algunes de les seves traduccions de Píndar, d'Horaci, de Tirteu, d'Ovidi i d'un fragment de la *Ilíada*, publicat al *Calendari Català* de 1875. Igualment va traslladar el llibre *Basia* de Joan Everaerts o Joan de Nicklaus, que, amb la posterior versificació de Francesc Matheu i el pròleg de Josep Franquesa i Gomis, va ser publicat el 1880 en edició restringida de dos-cents exemplars amb el títol de *Los petons de Joan Segon*.²

Un cop dissolta La Jove Catalunya, va participar activament en l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques el 1877. La seva tasca científica va ser recompensada amb el nomenament com a membre de l'Acadèmia de Ciències i Arts, que va presidir entre 1888-1890, després de ser-ne el secretari el bienni 1882-1884. Va morir a Barcelona el 26 d'octubre de 1893.

Antoni Aulèstia i Pijoan

El receptor de les cartes, Antoni Aulèstia i Pijoan, va néixer a Reus el 1849. Va cursar l'ensenyament primari i secundari als escolapis de la seva ciutat nadiua i després d'aconseguir el títol de batxiller en arts, es va desplaçar a Barcelona per estudiar Dret. No va exercir com a advocat, sinó que es dedicà a tasques administratives i va acabar essent secretari de la Societat de Tramvies de Barcelona. Fundador de La Jove Catalunya, on va exercir nombrosos càrrecs directius, va formar part dels cenacles literaris entorn dels Jocs Florals i, desanimat per l'escassa habilitat en el conreu de la poesia, es va especialitzar en la redacció d'articles d'història, la majoria publicats a *La Renaixensa*, on exercí com a redactor.

Barcelona, ressenya històrica va ser el seu primer llibre, aparegut el 1874. Els treballs aplegats amb el títol de *Quadros d'història catalana (s. XVIII)* li van valer un guardó en els Jocs Florals de 1876. També s'ha de destacar el treball *Notícia històrica dels catalans que intervingueren en la descoberta d'Amèrica*, de 1876. La culminació de la seva vocació com a historiador és la *Història de Catalunya* en dos volums, apareguts el 1887 i el 1889, que té l'honor de ser la primera història redactada en llengua catalana. Segons Joan Sardà: «És un llibre clar, ben escrit, ben pensat: un llibre de popularització de la Història catalana».³

---

2. Més informació sobre aquest llibre a DURAN, Carola. «Los petons de Joan Segon. Un llibre singular en la bibliografia catalana del segle XIX». A: *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme*. Vilanova i la Geltrú: Biblioteca Museu Balaguer, 1997, p. 307-322.

3. SARDÀ, Joan «Don Antoni Aulèstia». A: *Obras escollidas. Serie catalana*. Vol. I. Barcelona: Llibreria de F. Puig i Alfonso, 1914, p. 89.

Però la fundació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques el 1877 va significar el desvetllament de la seva veritable vocació: l'excursionisme. No va escatimar esforços per recórrer el país i per recollir testimonis i fets que després va plasmar en les nombroses monografies sobre monuments, com ara les referents a Poblet, Santa Maria de Vallbona, Sant Cugat del Vallès o Sant Martí de Brufaganya.

Va actuar com a mantenidor dels Jocs Florals en diverses ocasions. Fou també membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona des de 1876, secretari de la secció històrica de l'Ateneu Barcelonès i president de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Va morir a Barcelona el 1908. Francesc Matheu va recollir pòstumament molts dels seus discursos i memòries en dos volums de la Biblioteca de la Il·lustració Catalana amb el títol *Estudis històrics*.

Els textos

Les cartes transcrits van ser enviades per Joan Montserrat i Archs des de la ciutat de Vic el 24 de juliol i el 7 d'agost de 1870, en una estada a la capital d'Osona aprofitant unes petites vacances i de pas cap a Camprodon, on potser tenia família. Com que el corresponsal es va desplaçar a Vic en companyia de Pere Nanot Renart, és molt possible que el seu sojorn respongués a una invitació –feta per Collell durant els Jocs Florals del mes de maig del mateix any on tots van coincidir– per assistir a una Esbartada.

Els textos proporcionen una gran quantitat d'informació, tant sobre la ciutat com sobre ell mateix, i són importants perquè són datats en un període pobre de material històric, possiblement a causa de la complexitat dels esdeveniments coetanis. Recordem que l'estiu de 1870 encara no feia dos anys de la Revolució de Setembre de 1868 que va provocar el destronament d'Isabel II, esdeveniment que va ser seguit, el 1869, pel període de Corts Constituents i la creació del Partit Republicà Federal, i, l'any 1870, any de la correspondència transcrita, per la recent reinstauració de la monarquia en la persona d'Amadeu de Savoia. Tots aquests fets van portar a un clima d'incertesa i descontentament que va acabar esclatant en la darrera carlinada i en la proclamació de la Primera República. El Sexenni democràtic, per les convulsions polítiques que va comportar, no va afavorir gaire la conservació dels arxius privats i dels documents públics.

Notícies de Vic

És habitual que el remitent d'una carta informi el receptor sobre els monuments i curiositats que troba en el seu viatge, sobretot quan aquest últim desconeix el lloc. Per això, Montserrat i Archs comença recollint una tradició oral sobre la campana de l'església situada al cim de Tagamanent, que la seva formació positivista narra irònicament. La contalla li devia ser explicada en la diligència que el traslladava des de Granollers, durant la travessia del perillós Congost. Un cop instal·lat a Vic, l'autor continua la carta fent una descripció dels edificis de la capital d'Osona que li criden l'atenció i no estalvia crítiques sobre la, segons ell, poca sensibilitat artística dels vigatans actuals, que han construït una catedral «dolentíssima», han trossejat un retaule d'alabastre i han tirat al foc un conjunt de

mobles gòtics que s'havien remullat en la inundació de 1863. En canvi, fa lloances del claustre plateresc de Sant Domènec i del gòtic de la catedral «que no sé si es pot trobar res de millor».

A part dels monuments, les cartes tenen l'atractiu de la informació de primera mà sobre l'actuació de la companyia del Teatre Català, sota la direcció de Frederic Soler, al nou Teatre Principal, així com sobre l'estrena de les obres teatrals de dos autors vigatans: Martí Genís i Aguilar i Jaume Collell. Bona part de la segona carta és dedicada a la descripció del correbou, vist des dels ulls crítics d'un estudiant barceloní, que no acaba de comprendre l'afició a l'espectacle taurí. Igualment interessant és la ressenya de l'esbartada que va tenir lloc a primers d'agost, amb la crítica esmolada de les composicions llegides per Josep de Palau i d'Huguet, company d'Aulèstia a la facultat de Dret i conegut per les seves idees integristes, que són evidents en l'*Anatema del segle XIX* que llegí. En la mateixa trobada, Montserrat i Archs, per raó dels seus coneixements mèdics, denuncia la falta de salut de Jacint Verdaguer i la temença que la mort se l'endugui en un lapse de temps relativament breu.

Notes sobre el redactor

Les cartes adreçades a Aulèstia, fruit de l'amistat i de la confiança entre els corresponsals, tenen l'estil desenfadat propi de dos amics que es permeten les confidències i les crítiques, amb la seguretat que el receptor compartirà els judicis que s'hi formulen. Per això permeten, des de la seva espontaneïtat, destacar alguns dels trets que conformen la personalitat de l'autor.

És evident que Joan Montserrat i Archs, per raó de l'edat i també per raó de la seva formació científica, ja no era un seguidor del romanticisme, sinó que era un adepte convençut dels mètodes positivistes que havien capgirat la ciència i la cultura de la segona meitat del segle XIX. La creença en els fets demostrables i, per tant, el refús a tot fenomen que no pugui ser sotmès a les lleis positivistes de Comte, el fan ser críticament irònic amb l'ambient religiós que impregnava la capital de la Plana el segle XIX. A més a més, les cartes ja permeten adonar-se de les tres disciplines que marcaran la trajectòria científica de Montserrat i Archs: la medicina, les ciències naturals, i la llengua i literatura catalanes.

El primer dels interessos de l'autor és la medicina per tal com era la carrera que havia escollit. El seu ull clínic ja despuntava l'any 1870 quan encara no havia enllestit la carrera i ens proporciona una visió primerenca del lamentable estat de salut de Verdaguer amb la descripció dels símptomes que patia: «la malaltia el rosega interiorment i la demacració avansa a pas de gegant en lo seu cos».

El segon dels eixos que guiaven Montserrat i Archs eren les ciències naturals. Una demostració feaent és l'interès que demostra per recollir fòssils als entorns de Vic com a prova del registre animal desaparegut i com a evidència de l'evolució de les espècies, en un temps en què els descobriments de Darwin marcaven el progressisme de certa joventut.

El tercer vessant de Montserrat i Archs, que és ben palès en les dues cartes, és el seu interès per la llengua, la literatura i els llibres. Fins ara es desconeixia aquest intent del corresposnal de fer un diccionari etimològic de la llengua cata-

lana, perquè els materials recollits no han arribat a nosaltres. Ja s'ha destacat que Montserrat i Archs dominava el llatí i el grec, però el fet que estudiés euskera per determinar la procedència de certs mots i topònims catalans evidencia la voluntat de realitzar un treball amb base científica, sense fer cas de suposades etimologies llegendàries. Igualment són interessants les notícies sobre llibres antics i les ressenyes crítiques de les peces teatrals que ha vist al Teatre Principal.

Aquesta breu introducció als textos és una invitació a assaborir-los i descobrir facetes de la vida vigatana que segurament seran desconegudes per a molts. Les cartes han estat transcrites fidelment. S'han accentuat, però, segons les normes ortogràfiques vigents i s'han destacat en cursiva els títols d'obres literàries, citacions d'altres llengües i expressions subratllades per l'autor.

Carta datada a Vic el 24 de juliol de 1870 (diumenge)

A A Aulèstia y Compia.

Barcelona

Per fi puch escriurer. Desde'l dimars que'm trobo en la ciutat dels Collells, dels Serras, dels Verdaguers, dels Genís⁴ y &, y'm trobo allotjat en Casa'l Frare⁵ hont

---

4. Jaume Collell i Bancells (Vic, 1846-1932), escriptor i eclesiàstic, va estudiar al seminari de la seva ciutat nadiua i va ser un dels fundadors de l'Esbart (1867). Escriptor de poesia des de molt jove va guanyar premis als Jocs Florals i fou nomenat Mestre en Gai Saber el 1871. Milità en el catolicisme conservador amb col·laboracions a totes les publicacions coetànies. Fundador i director de *La Veu del Montserrat* (1878), de la *Revista Catalana* (1889), de la *Gaceta de Vich* (1914), impulsà diverses campanyes com el Mil·lenari de Montserrat, la restauració de Ripoll o el Museu Episcopal de Vic.

Josep Serra i Campdelacreu (Vic, 1848-1901) va ser arxiver de l'Ajuntament de Vic i cronista de la vila. Les seves composicions poètiques es van publicar a *La Renaixensa*, *Lo Gay Saber* i *La Veu del Montserrat*. Va ser un dels recuperadors del temple romà.

Jacint Verdager i Santaló va néixer a Folgueroles el 1845 i va morir a la Vil·la Joana, a Vallvidrera (Barcelona), el 1902. De família senzilla, però il·lustrada, va entrar al Seminari de Vic el 1855 on per espai de catorze anys va estudiar humanitats, retòrica, filosofia i teologia i, finalment, moral i pràctica religiosa. Les seves aficions poètiques el van portar a concórrer als Jocs Florals de 1865, que el van guardonar amb diversos premis. Aquest mateix any publica *Dos màrtirs de ma pàtria*. El 1867, llegeix el discurs fundacional de l'Esbart de Vic que és tota una definició de romanticisme i que fixa les línies generals del grup. En aquests anys, mitjançant els amics universitaris que estudiaven a Barcelona, entra en contacte amb els cercles literaris barcelonins, amb M. Milà i Fontanals i, sobretot, amb Marià Aguiló. L'any de les cartes reproduïdes va ser ordenat sacerdot i destinat a Vinyoles d'Orís. Per refer la seva salut malmesa es trasllada a Barcelona i, el 1874, entra de capellà a la Companyia Transatlàntica del marquès de Comillas. En els seus nou viatges transatlàntics recobra la salut i abandona la Companyia el 1877. Els seus poemes llargs, *L'Atlàntida*—escrit durant les travessies atlàntiques— i *Canigó*, li van donar fama internacional. Entre 1877 i 1893 és considerat el poeta de Catalunya per antonomàsia. Després d'una crisi religiosa i personal va canviar la seva poesia cap a una de més intimista i volgudament mística. Enfrontat amb les autoritats eclesiàstiques, va escriure els articles *En defensa pròpia*. Retornat a l'obediència religiosa, va continuar escrivint poemes religiosos i va fundar i dirigir les revistes *L'Atlàntida*, *La Creu del Montseny* i *Lo Pensament Català*. El seu enterrament va demostrar l'afecte que el poble català li tenia.

s'hi han allotjat personatges celeberrims com lo nostre Ubach,⁶ profundos com Celestí Barallat,⁷ ingeniosos com Pitarra,⁸ notables com en Clusellas⁹ y actualment respectables com En Montserrat,¹⁰ seriós com En Baró (Teodor)¹¹ y magres com l'Arnau dramàtic,¹² ab això sol, figurar se pot lo bé que s'hi ha de estar; l'atmosfera que s'hi respira és tota poètica, saturada de rostits y altres flayres culinàries que avivan l'inspiració pantagruelística y l'aygua, hont s'han abeurat tants fills mimats de las Musas, produheix uns efectes tònichs capassos de fer pahir las pedras si comestibles fossen.

Martí Genís i Aguilar (Vic, 1847-1932) fou escriptor de vocació i farmacèutic de professió. Col·laborà a les revistes de l'època, *Il·lustració Catalana*, *La Veu del Montserrat*, *La Renaixensa*, on publicà per fascicles la seva novel·la *Julita*. Altres obres seves són *La Mercè de Bellamata*, *La Reineta del Cadí* i *Sota un tarot*, que recull les vivències dels estudiants de Vic.

5. No hem pogut identificar quina de les fondes de Vic rebia el nom de Casa el Frare. Entre les fondes que estaven obertes al segle XIX trobem a la plaça Major els establiments Fonda Batista, propietat de Josep Bofill, i Ca l'Hostaler, d'Andreu Molera i Josep Conill; al carrer de Manlleu, la fonda de Can Nené, propietat de la família Serra Bardolet; a la rambla del Passeig, Ca l'U, la Posada de la Plata –posteriorment Hotel Colon– i la Fonda Dinarés; i a la rambla de les Davallades, la Fonda de can Rutlla.

6. Francesc Ubach i Vinyeta, nascut a Tiana el 1843, fou un dels fundadors de la societat La Jove Catalunya i un dels escriptors més prolífics de la Renaixença. Va escriure poesia i peces teatrals com *Margarida de Prades*, *Joan Blanques*, *La mà freda* i *El pes de la culpa*. Premià repetidament als Jocs Florals, va ser nomenat Mestre en Gai Saber el 1874. Morí a Barcelona el 1913.

7. Celestí Barallat i Falguera, nascut a Barcelona el 1839 en una família senzilla que va obligar-lo a formar-se de manera autodidacta. Les seves primeres obres teatrals basades en la paròdia i l'acudit fàcil es van estrenar en cercles privats de joves. La primera estrena pública va ser *L'esquella de la torratxa*, el 1864, amb el pseudònim de Serafi Pitarra, que utilitzava en les seves obres paròdiques. Amb l'estrena del drama *Les joies de la Roser* va encetar una nova estètica que combinava l'elegia del camp català amb la tradició romàntica. D'entre la seva llarga producció recordem *Les eures del mas*, *La creu de la masia*, *L'apotecari d'Olot*, *La dida* o *Lo ferrer de tall*. Empresari del Teatre Romea va ser el mantenidor exclusiu del teatre en català els anys setanta i vuitanta del segle XIX. Va conrear també la poesia aplegada en els volums *Les ales negres* i *Nits de lluna*. Va morir a Barcelona el 1895. Més informació sobre el seu teatre a MORELL, Carme. *El teatre de Serafi Pitarra: entre el mite i la realitat (1860-1875)*. Barcelona: Curial/PAM, 1995.

8. Frederic Soler va néixer a Barcelona el 1839 en una família senzilla que va obligar-lo a formar-se de manera autodidacta. Les seves primeres obres teatrals basades en la paròdia i l'acudit fàcil es van estrenar en cercles privats de joves. La primera estrena pública va ser *L'esquella de la torratxa*, el 1864, amb el pseudònim de Serafi Pitarra, que utilitzava en les seves obres paròdiques. Amb l'estrena del drama *Les joies de la Roser* va encetar una nova estètica que combinava l'elegia del camp català amb la tradició romàntica. D'entre la seva llarga producció recordem *Les eures del mas*, *La creu de la masia*, *L'apotecari d'Olot*, *La dida* o *Lo ferrer de tall*. Empresari del Teatre Romea va ser el mantenidor exclusiu del teatre en català els anys setanta i vuitanta del segle XIX. Va conrear també la poesia aplegada en els volums *Les ales negres* i *Nits de lluna*. Va morir a Barcelona el 1895. Més informació sobre el seu teatre a MORELL, Carme. *El teatre de Serafi Pitarra: entre el mite i la realitat (1860-1875)*. Barcelona: Curial/PAM, 1995.

9. Coneixem poques dades personals de Josep Clusellas. Se sap que va començar a treballar al teatre Olimpo com a galant la temporada 1861-1862. Va actuar també al teatre dels Camps Elisis i al de l'Odeón fins que definitivament es va incorporar a la companyia del Romea, sempre com a galant jove, on va estrenar moltes peces de Frederic Soler. A mitjan dècada dels setanta se'n va perdre la pista.

10. Joan Montserrat i Archs, l'autor de la carta.

11. Teodor Baró i Sureda (Figueres, 1842 – Malgrat de Mar, 1916). Com a periodista fou director de *La Crònica de Catalunya*, propera al partit liberal, al qual s'afilià el 1865. Abandonat momentàniament el periodisme, exercí els càrrecs de governador civil de Màlaga, de Sevilla i de la Corunya i de director general de beneficència amb els governs de Sagasta. Succedí Mañé i Flaquer en la direcció del *Diario de Barcelona*. Escriví peces teatrals com ara *Lo secret del nunci* (1873), i la sarsuela *Pardalets al cap* (1871), amb música de Nicolau Manent.

12. Josep M. Arnau, nascut a Arenys de Mar el 1831, és juntament amb Frederic Soler l'autor més important del teatre català de mitjan segle XIX. Estudià lleis a Barcelona, però la seva posició benestant no l'obligà a l'exercici de la professió. Les seves obres dramàtiques se situen en dos ambients diferents: el món rural i el món mariner. Entre altres obres recordem: *A l'altre món*, *Un embolic de cordes*, *La mitja taronja*, *Els banys de Caldetes*, *En el camp i en la ciutat*, *Les tres alegries*, *Un pollastre aixalat* i, sobretot, *Dones*. Abandonà el conreu de la literatura dramàtica a finals dels setanta, encara que va viure fins al 1913. Al *Quadern d'Estudis Arenenyens*, 8 (2000), hi ha publicats dos estudis sobre Josep M. Arnau; el d'Hug Palou, «La visió del món contemporani en l'obra teatral de Josep M. Arnau i Pascual», p. 28-62, i el de Manuel Jorba, «Aproximació al teatre de Josep M. Arnau», p. 63-80.

En Nanot¹³ va arribar ahir trempat y alegre, preparat pera assistir al solemne acte de la Gran Esbartada que per dimars se'ns espera. Promet, diuhen, ser entera y complerta.¹⁴

En mon viatge he vist cosas grans y originals. A Tagamanent, a 10 horas de Barcelona, una campana al cim d'una montanya que tenia tant bon so que ofuscava las campanas de Barcelona y algun barceloní feu recurs y ¡li recularen lo so de 4 horas! Sentintse ara solament de 6 horas lluny.

A Vich he vist la catedral, obra de 1803 dolentíssima, de gust romà mal empleat, que segons los vigatans diuhen, que, al haverla feta, a las catedrals gòtiques volian tirarlas a terra los bisbes pera edificarlas segons lo nou plan de la catedral de Vich.¹⁵ En esta ciutat surt la Crónica Montañesa,¹⁶ revista d'interessos materials que surt encabessada ab fetxa de 16 de juliol y l'article de fondo va fetxat el 17 del mateix, és periòdich que usa castellà de Vich y conjuga lo verb *tener* fent lo gerundi *tuviendo*.

Aquí los cipayos¹⁷ no són los de Barcelona y no poden posar plassa de disoluts, sinó de religiosos pues a tants capellans com troban (que són molts) se quadran y'ls saludan com saludarian al comandant, cosa a que no'm sé avenir per més que a cada pas ho veig. Aquí las iglesias a cada pas te fan trabeta (crech que n'hi ha 30 y tantas).¹⁸

13. Pere Nanot Renart, nascut a Barcelona el 1848, va estudiar dret i juntament amb altres amics fundà La Jove Catalunya. Va publicar articles històrics a *La Renaixensa*, però una malaltia mental va obligar a recloure'l en un sanatori on va morir el 1886.

14. Cap al 1867, els estudiants que s'estaven a Barcelona a l'hivern, es reunien a l'estiu a casa dels Masferrer de Vic. Com a complement de les tertúlies, Jaume Collell va proposar anar de bon matí a la Font del Morgadès o del Desmai per llegir-hi poemes. La primera trobada va tenir lloc el 19 de juny de 1867 i els fundadors van ésser: Jacint Verdaguer, Jaume Collell, Josep Masferrer, Marià Campà, Antoni d'España, Francesc Masferrer, Martí Genís i Aguilar, Josep Salarich, Pere Andreu i Josep Serra i Campdelacreu. Aquest grup, que va rebre el nom d'Esbart de Vic, organitzava Acadèmies o Esbartades cada quinze dies. En la primera trobada, Jacint Verdaguer va llegir un important discurs fundacional on posava de manifest la seva teoria literària. El 2 d'agost de 1870, dimarts, es va convocar una reunió extraordinària en honor dels barcelonins, que es va celebrar l'endemà, dimecres. Sobre la història de l'Esbart, vegeu COLLELL, Jaume. *Del meu fadrinatge*. Vic, 1920, p. 73-80, i SALARICH TORRENTS, Miquel dels S. *Història del Círcol Literari de Vich*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1962.

15. La nova catedral, de factura neoclàssica de regust academicista, és obra de l'arquitecte vigatà Josep Morató, que en va fer els plànols per indicació del bisbe Artalejo. Fou consagrada el 15 de setembre de 1803.

16. El corresponçal fa referència al primer exemplar de *La Crónica Montañesa*, «periòdico no político», que Jacinto de Macià va començar a publicar el dia 16 de juliol de 1870. La publicació apareixia els dissabtes amb un format de 12 o 16 planes i els dimecres amb només 8. L'últim número porta data del 28 de setembre del mateix any. En total van sortir publicats 22 números que conformen un volum de 234 pàgines. La impremta era la de Ramon Anglada, que també actuava com a editor i administrador. Les informacions precedents són tretes de MIRALPEIX, Concepció. *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*. Barcelona: Dept. de Cultura i Mitjans de Comunicació, 1981, p. 148-150.

17. Els *cipayos* o sipais eren soldats indis que feien de forces auxiliars de l'exèrcit britànic i moltes vegades actuaven en contra dels seus mateixos paisans. A Barcelona, en l'època de la carta, eren anomenats així els guàrdies municipals i després, el 1874, van rebre aquest nom els voluntaris de la llibertat, organitzats per les Diputacions de Barcelona i Tarragona.

18. En una ciutat que sobrepassava escassament els 10.000 habitants, l'estament eclesiàstic era molt nombrós; a més dels estudiants del Seminari, hi havia els canonges i beneficiats de la catedral, els capellans de la Cúria, els beneficiats de la Pietat, els professors del Seminari, els clergues de la vintena d'esglésies de la ciutat, els capellans de l'asil i els religiosos dels diversos ordes.

En quant a bellesas artísticas has d'entendre que a Vich no saben lo que és art. Que a Vich tenian un retaule bizantí d'alabastre en baix relleu d'uns 20 pams d'ample per 16 d'alt d'un mèrit exquisit; donchs bé, quant feren l'altar nou, perquè poguessin ferlo a mesura de son gust, lo trossejaren a colps de mall fins a tenirlo a mida y dels fragments se'n serviren per reblims de la paret!¹⁹ Un tresor de mobles gòtics que's conservava pel cabildo, quant hi hagué l'ayguat a Vich fa poch anys,²⁰ se mullaren y los vengueren y cremaren per llenya en las casas de pagès per por de que no fessin reumàtich lo magatzem hont los tenian!

Tot això no vol dir que no hi haja quelcom de bo. Hi ha un claustre al antich convent de Sn. Domingo que és molt bo. Es d'arquitectura plateresca ab uns treballats finíssims al intradós dels archs que són d'esta forma:²¹ [a l'original hi ha un petit dibuix de tres arcs]

Després hi ha los claustres de la catedral que ja'ls coneixes per fotografias. Són de l'època més florida del gòtich, no sé si's pot trobar res millor.²²

Actualment escrich en lo Círcol literari²³ y desde'l salonet hont estich contemplo la plana «per singles reclosa hont jau la ciutat de Vich com Venus dins sa conca» segons expressió d'en Jacinto.²⁴ Als meus peus hi tinch las davalladas hont s'alsà

19. No podem certificar la veracitat de l'afirmació, però sens dubte l'autor es refereix al retaule de l'altar major, esculpit per Pere Oller al segle XV, que actualment es troba a l'absis de la catedral.

20. El 8 d'octubre de 1863, després de pluges intenses, el Meder es va desbordar, de tal manera que esbotzà la muralla vora la porta de Barcelona i s'ensorraren nombroses cases. Es calcula que el nombre de morts fou d'una cinquantena.

21. El convent de Sant Domènec i l'església adjunta d'estil barroc van ser projectats per diferents mestres de cases de la família Morató. El claustre del convent va ser construït cap al 1723 per Jacint Morató i Soler.

22. El claustre gòtic de la catedral, edificat sobre el primitiu claustre romànic, va ser començat el 1318 i acabat el 1400. Amb el projecte d'una nova catedral en el segle XVII, els claustres havien de ser enderrocats per guanyar espai, però la intervenció popular va fer que els dos claustres es desmuntesin i els seus elements, numerats, van ser reconstruïts en el seu emplaçament actual el 1806.

23. L'autor de la carta escriu en el local social del Círcol Literari, situat en un pis de l'antic casal dels barons de Savassona, conegut com a casa Rol, entre la plaça del Pallol i la rambla de les Davallades. Per a més informació, consulteu el llibre de SALARICH, Miquel S. *Història del Círcol Literari de Vich*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1962.

24. La comparació de la plana de Vic amb la petxina de Venus és utilitzada per Jacint Verdaguer en un dels seus primers escrits, datat probablement el 1865 i titulat «Belleza de la terra d'Ausona. Encís de les seves donzelles». El text verdaguerià diu: «Pintaria lo encantat bresol de ma infantesa, la petxina escumosa en què, com altre deesa del amor, recolzada dorm la gentil reyna de Montanya, és a dir la vall d'Ausona» (*Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*. Vol. I. Transcripció i notes per Josep M. de Casacuberta. Barcelona: Barcino, 1958, p. 174). Poc temps després, torna a utilitzar la mateixa imatge en el *Homenatge a S. Miquel dels Sants y crida de la festas ab que com a Patró seu, la molt lleyal y agrahida ciutat de Vich lo galejarà en los dias 4 y 5 de Juliol del any mil vuitcents xixanta sis*. La Crida va ser editada en un full solt per la Impremta de Soler germans el 1866 i també va aparèixer a *El Eco de la Montaña* núm. 382 de 22 de novembre de 1866 i núm. 384 de 29 del mateix mes. L'estrofa inicial, que és la que coneixia Montserrat i Archs fa: «En mitj d'una plana / de singles reclosa, / que'ls aucells cantan / de dia y de nit, / com en la petxina / de Venus hermosa / dorm recolzadeta / la ciutat de Vich» (*Poesias juvenils inèdites de Jacint Verdaguer*. Transcrites i anotades per Narcís Garolera. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1996, p. 217). Quan Verdaguer ja era capellà, la crida va ser reproduïda el 1879 a *La Garba Montanyesa* amb el títol «Ausona en la festa de Sant Miquel dels Sants». La referència a la deessa de l'amor, poc adequada a l'estat religiós de l'autor, va ser substituïda –possiblement pel mateix Verdaguer– pels accidents geogràfics que envolten la Plana. «En mitx d'una plana / de singles reclosa / com reyna que guardan / de dia y de nit / los braços del aspre / Montseny y del Tosa / desperta somia / la ciutat de Vich».

la força d'En Bach de Roda y a demunt la taula tinch l'anunci de que al 7 del agost se farà *Lo puig dels jueus* de'n Serra y al 14 *L'any vuyt* d'En Collell.²⁵ Avuy al teatre²⁶ fan *Justícia de Déu!* o *Las papallonas* per Pitarra.²⁷ Lo primer títol fa més pera la Ciutat de Vich. Los dramas que més han agradat han sigut *Don Joan de Serrallonga*²⁸ y *Bach de Roda*.²⁹ *La Rambla de las Flors* també ha agradat perquè no s'han adonat de las inverosimilituts que hi ha.³⁰

Penso que encara m'estaré una setmana més a Vich y si me'n vaig per munt ja us escriuré.

Digas a Tomàs que'ls vigatans se recordan molt d'ell.³¹ A Ubach, que tots me preguntan si li va agradar la ciutat, A Roca donli recados,³² a Ramonet³³ que begui bolas per mi y tot, que jo mentrestant bech aygua insípida y molla y las gaseosas semblan pixats.

25. Segons explica el mateix Collell a la pàgina 147 *Del meu fadrinatge*, «En Pitarra que estava tot cofoy del bon resultat de la campanya teatral de la seva tropa del Romea, ens convidà a n'en Serra y a mí, per posarnos en escena alguna obra que tinguéssim escrita o volguéssim, ab tan bona ocasió, compondre. En Serra y Campdelacreu que ja havia escrit y fet representar una comedieta de costums locals, *Las llançanissas de Vich*, compongué un drama històric de assumpto mitxeval titulat *Lo Puig dels Jueus* que, representat lo dia 7 d'Agost obtingué un èxit satisfactori, complaventse'ls vigatans en ovacionarlo cada vegada que se'l féu sortir a les taules. A mí'm tocà'l torn al cap de vuyt dias, estrenantse'l meu drama *L'any vuyt*, rublert de entusiasme patriòtich y compost ab unes quantes foguerades, part a Vich y part a Sant Hilari Sacalm». Jaume Collell havia escrit el poema «A la gent de l'any vuit», que va ser premiat als Jocs Florals de 1868. L'any següent va escriure la peça teatral *La gent de l'any vuit*, representada únicament a Vic. Es tracta de l'elogi de la generació que va combatre a la Guerra del Francès com a dipositària dels valors ancestrals que es podien perdre per influències externes. L'obra no va ser publicada fins el 1888 per *La Il·lustració Catalana*. Aquestes dades són extretes de l'article «Jaume Collell i *La gent de l'any vuit*» de Manuel Jorba, publicat a l'*Anuari Verdaguier* 1988, p. 121-132.

26. El Teatre Ausonense es va començar a construir el 6 de gener de 1868 a la rambla de Sant Domènec i es va inaugurar el 13 de novembre de 1869. Aviat va canviar el nom pel de Teatre Principal. Va estar en actiu fins que un incendi el va destruir completament el 25 de maig de 1919.

27. *Las papallonas* va ser estrenat el 9 de març de 1869 i publicat a Barcelona amb el subtítol de «Drama en tres actes y en vers», per Eudald Puig, 1869.

28. Es devia tractar de l'obra de Víctor Balaguer, *Los bandolers o lo ball d'en Serrallonga*, escrita el 1858, però publicada el 1866.

29. *Bach de Roda* és un drama escrit el 1868 pel polifacètic autor Francesc Pelagi Briz.

30. *La Rambla de las Flors* és qualificada com a «Quadro de costums en un acte y en vers, lletra de D. Serafi Pitarra y D. Joseph Serra y música de Josep Teodor Vilar». Barcelona: Jaume Jepús, 1870.

31. Es refereix a Josep Thomàs i Bigas (Barcelona, 1871 – Berna, 1911). Fundador de la revista *La Gramalla* i de la posterior *La Renaixensa*, de la qual va ser el primer administrador, treballava com a gravador en un taller tipogràfic. Va ser l'introductor a casa nostra –juntament amb Joaritz i Mariezcurrena– de la reproducció dels gravats per mitjans químics, l'heliografia, i per mitjans fotogràfics, la fototípia. Del seu taller del carrer de Mallorca de Barcelona, esplèndid edifici projectat per Lluís Domènech i Montaner, van sortir les millors revistes il·lustrades de l'època, com *Il·lustració Catalana*, *Pel & Ploma*, *Forma*, etc. Va morir a Suïssa durant un viatge de negocis.

32. Es tracta de Josep Roca i Roca, nascut a Terrassa el 1848, que va ser un dels fundadors de La Jove Catalunya. Com a periodista va ser director de *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*. És autor d'una extensa obra teatral que va des de les peces curtes, *Lo plet d'en Baldomero*, a les sarsueles, *La criada* i *Joch de noys* i als drames *Mal Pare!* i *Lo bordet*. Traduí al català *Calendau* de Frederic Mistral. Va morir a Barcelona l'any 1924.

33. És Jaume Ramon i Vidales (el Vendrell, 1846-1900), estudiant de la fe pública, fill del Vendrell i introduïdor d'Àngel Guimerà als cercles catalanistes. Notari a Sarreal, després a Montblanc i finalment al Vendrell, publicà obres històriques i narratives, com ara *L'Arc de Barà*, *Roda el món i torna al Born* i *Narracions i llegendes de Poblet*.

Mossèn Ferran³⁴ y lo sor Obiols³⁵ (quech-quech) estigueren en esta fa pochs dias y tots dos varan anar al teatre, l'un dells ab la roba d'en Serra vestit de seglar y fent molta tabola.

Sembla impossible lo moviment literari que hi ha en Vich, tothom és literat (dit per ells).

A Ramonet si és aquí doneuli los bons dias de part meva.

Avuy a las dotze de la nit En Pitarra, la Soler,³⁶ en Baró, l'amo del Cafè Español, los còmichs tots, y algun altre han anat a pescar granotas ab una llanterna, una butifarra culana de carnicera³⁷ y pa y vi ranci en abundància. No sé si n'han pescadas gayres, lo que sé és que la butifarra s'ha consumit tota.

En fi may acabaria. Saluda a tots los de casa teva, als amichs y coneguts y disposa de qui de cor us aprecia y és affm. s.s.

J. Montserrat y Archs

Vich, 24 juliol 1870

PD Si a la Botiga Central³⁸ tingués alguna carta recullmela y embiamela, sense parlar de si vindré tart o aviat.

Dóna recados a Joseph y saluda als de la Jove.³⁹

Lo mateix Montserrat.

---

34. Podria tractar-se d'Eusebi Ferran, compositor, que entre d'altres obres va editar *Lo pentagrama*, col·lecció de peces per a piano, i va posar la música a la sarsuela *Contraban*, amb lletra d'Emili Coca i Collado.

35. Descartat el músic Marià Obiols, per ser molt més gran d'edat que els corresponsals, podria ser Enric Obiols, músic també, lligat als Concerts d'Euterpe i que va morir el 1879.

36. Francesca Soler de Ros (Barcelona, 1833-1884), coneguda familiarment com a Paca, va debutar el 1850 en una companyia d'aficionats que representava drames castellans en vers. La temporada 1863-1864 va estrenar *L'esquella de la torratxa* i l'any següent, *Tal faràs, tal trobaràs* d'Eduard Vidal i Valenciano, d'on va passar a ser la primera actriu del Teatre Català amb l'estrena de *Les joies de la Roser*, la temporada 1865-1866. Fou la protagonista de les obres de Frederic Soler i destacà per la identificació amb els personatges que interpretava. Una malaltia la va apartar dels escenaris anys abans de la seva mort.

37. La botifarra culana es feia amb el budell cular del porc; en aquest cas pesava una lliura carnissera, o sigui al voltant de 1.200 g.

38. Farmàcia situada a la barcelonina plaça del Pi, on Montserrat i Archs treballava per pagar-se els estudis de medicina. Era també un lloc de tertúlia habitual dels joves catalanistes.

39. La Jove Catalunya és considerada la primera entitat catalanista, que tenia com a objectius retornar a Catalunya la sobirania perduda. Fundada el març de 1868, segurament al voltant d'una taula de cafè com tantes altres iniciatives juvenils, Montserrat i Archs n'era el president, Francesc Ubach i Vinyeta el vice-president, Antoni Aulèstia i Pijoan el secretari i Pere Aldavert el tresorer. Altres membres de la societat eren Josep Roca i Roca, Ramon Picó i Campamar, Pere Nanot Renart, Joaquim Riera i Bertran, Jaume Ramon i Vidales, Francesc Manuel Pau, Josep Thomàs i Bigas, Isidre Reventós i Amiguet i Felip de Saleta, molts d'ells citats a les cartes reproduïdes. La Revolució de Setembre i el clima d'incertesa consegüent van paraitzar-ne l'activitat que es va reprendre el febrer de 1870, amb el lema «A poc a poc es va lluny». Estava organitzada en les seccions artística, literària i científica, que promovien reunions periòdiques. Entre altres iniciatives va proposar guardons per cantar l'esperit novell de la terra; va intentar crear un himne per al

Carta datada a Vic el 7 d'agost de 1870 (diumenge)

Estimat Tonet,

Rebí a degut temps les tues lletres de 26 de passat juliol de les quals n'haguí grans alegries y satisfaccions tantas com suposar pots.

Des ma derrera (y primera) m'han passat moltes coses per ma vista y per mon seny de les quals dech explicarten lo que puga recordar, pera gaudiment de vosaltres pobres fills de la Ciutat als qui no arriban jamay les fresques aures de las Terras Altas ni s'ofereixen a vostra cansada vista la verda y deliciosa plana de la Reyna de la Montanya com li deya'l padre Amores a la beata Ciutat de Vich.⁴⁰

Comensem; he vist una *Corrida o'l bou* com li diuhen aquí.⁴¹ En Nanot també l'ha vista, se componia de dos toros (vulgo vacas) de mort, de quatre (vacas també) que's debian capejar únicament per la companyia de torejayres y per últim, aquí ve'l bo, la tercera part consistia en tantas vacas toreadas pel públich de una en una, quantas poguessen serho mentres duràs lo jorn, fins que's fes fosch. La Companyia, composta dels escombriayres de la plassa de Barcelona anavan ab jechs de llana groga (potser d'algun quinto) guarnits d'alamars, cordons y antiqüelas platejadas; las capas eran de color indefinible y tals pedassos y forats tenian que s'en passava la claror. Los picadors, sense espuelas, barret ficat fins als ulls, pica llarga y encordellada y consentida, caball que no obehia al fre, sinó al garrot d'un mosso de peu que'l guiava del ronsal per deixar-lo y salvarse en la barrera en sent que la vaca embestia al pobre rossí, que comparat ab los que en Barna se tenen per dolents y flachs, aquestos últims resultarian un Babiaca del Cid al costat de las anatomias de la plassa de Vich, picavan los braus anyells ab tal forsa que las varas resultavan sempre aplicadas al cul del toro. Las banderillas crech inútil dir que foren sempre de foch per estimular un poch als pobres xays que en forma de vaca furiosa eren destinadas *ad circo sacrificandi causam*, mes hont las sorts eran solemnes es quan després de la señal dels dos *saigs* o agutzils trompeters l'espasa la prenia en una mà y ab la muletilla al altre se senyava y marxava, lo pas tremolench, la vista esbarriada, no a esperar potser la mort en l'arena quant la fera embestís, sinó a buscar ell la pobre víctima, a ferirla, a llatzerarla, a plantarli estocadas a las ancas, costellas, espatllas y camas, a ferli esboranchs capassos d'entrar lo torer com per una mina al interior de la vaca y acabarli d'un colp espedassantli'l cor d'una punxada. Lo catxeter allí és qui més treballa, pus quant desangrada la vaca cau estesa, ell s'encarrega de degollarla si convé y aixís s'acava.

---

moviment catalanista, va donar suport a la història i a la prosa catalanes i va organitzar sopars d'homenatge als guardonats en els Jocs Florals, d'on van sortir altres iniciatives culturals. La restauració monàrquica i l'enfrontament entre diversos corrents d'opinió en el seu interior van portar a la seva desaparició el 1875.

40. Segurament deu tractar-se de José Amores, autor de *La Religión al alcance del pueblo*, publicada a Barcelona per J. Roca el 1867.

41. El correbou era una de les poques diversions de la ciutat als anys seixanta. S'acostumava a celebrar al mig de la plaça Major, amb barreres disposades en cercle per formar-hi el cós.

La segona part de la funció consistí, com he dit, en capejar la companyia ella sola las vacas destinadas al públich a fi d'excitarlas perquè juguïn més feréstegas després y en ella després de sorts de verónica y de fugidas inmotivadas s'acaba per plantar al front de la vaca un disch de cartró de 0,100 mtr. de diàmetro guarnit de flochs y empeguntat de vesch per una cara a fi de que s'encasti millor.

La tercera part és la bona, lo veritable bou dels vigatans. L'intermedi que'l precedeix s'utilisa per fer un brenar de llonganissa, formatge, pa y vi ranci o gaseosas, posat tothom en confusió en un dels corredors baixos perifèrichs de la plassa. Aquí'ls *circenses*, *quos juvat arenae pulvera* troban lo *panem*⁴² que'ls reforsa per las capitombas, tombarellas, patachs y cops de cul que hauran de rebre. Renoy! Y que bonich veurer obrir la vaca y esferehida aquesta embestir per entre'ls aficionats que en un instant omplan la barrera y la contrabarrera. Si n'arplega algun, corren los seus amichs a alsarlo y lo pobre que ha caygut està obligat pera tranquilisar l'ansietat pública a fer, tant si vol com sinó, tres salts al mitg de la plassa y després se l'emportan fora d'ella; si ell no pot saltar l'alsan tres companys tres cops al ayre. Quant ja és entrada de fosch, hora de plegar, comensan tots a cridar bou, bou, més bou, més bou y l'autoritat, que si gosés també ho cridaria com ells, va prolongant la funció a fins y tant que ni vaca ni torejador no's veuhen y desemparan la plassa'ls vigatans per continuar en somnis la corrida.

És tanta la afició que hi tenen que't vaig a contar una història: Una vegada los benaventurats vigatans estavan fent burgit a dins del Cel y feya ja tant temps que durava tal tabola y que no'n podian sortir los empleats d'aquella mansió de cap manera quant acudí al porter una ideya que probà de posar en planta y que li va sortir com desitjava. Ix, dons, Sant Pere fora las portas del Empiri y ab tota la forsa de veu de que és capassa la gola del Catedràtich de l'Iglésia comensa a cridar: «A bou, a bou, a bou!» Arribar al dintre del Cel semblant vers y empenrerla los entremaliats vigatans cap a fora, fou tot obra d'un moment, y en sent que a bots y empentas hagueran passat tots lo lllindar tanca San Pere las Portas de què l'encarregà l'Etern y s'en anà tot tranquil i diuhen (no se sap bé) a beurer un got d'aygua calenta ab sucre (textual) per no arregar un cadarn y a rebre tot orgullós com a vell que és lo títol de pacificador, ab lo qual encar avuy l'Iglésia s'honra. Prou de bou y a una altre cosa.

Adjunt t'incloch un croquis ab honors de dibuix del que espero me'n faràs la crítica acompanyat de N Nanot y Ubach que han vist l'original. És lo primer treball d'aquest gènere que m'emprench, si coneixeu que puga anar no serà lo darrer encara que no n'he vistas de més grossas que pendrer vistas. De lo que responch és de la exactitut de las proporcions y del detall.

Guarda'l ab ell tindràs las primícias de mon treball y una còpia exacta si bé mal treta del campanar bizantí del sigle XI que te l'has de figurar aquilotat per mà del temps y d'un color quasi negre.

42. L'autor de la carta, bon coneixedor del llatí, juga amb la frase *Panem et circenses*, pa i jocs de circ, aspiració del poble romà a l'època de la decadència de l'Imperi.

Vich encara conserva en mitj de la destrucció algunas joyas d'art y d'estas m'ocupo en dibuixarlas y además a desenterrarlas pus he descobert una inscripció desconeguda de 'N Serra y he trobat una làpida en una capella del antich castell de Montral⁴³ que l'havian coverta de morté y cals però desgraciadament rascadas las lletras y repicadas perquè s'hi agafi més lo morté del arrebossat. Respecte al dibuix feum'hi les observacions convenients.

Als dematins m'ocupo en estudiar la llengua del Euscaldunac per continuar ma gran obra etimològica catalana, avuy no he pogut entrar en la Biblioteca per ser dia de Jubileu y per consegüent dia de festa.

Si'n Sardà és aquí,⁴⁴ explicali que las Transformacions d'Ovidi⁴⁵ que hi ha a la biblioteca de Barna són igual edició que las de Vich d'ahont procedeixen pus ne tenian 3 exemplars y l'Aguiló⁴⁶ s'en quedà un per eixa ciutat a cambi d'un armariat de llibres moderns figuranti Història Natural, Física, Química, Història de Cantú,⁴⁷ de Lafuente⁴⁸ y altres y altres que ell pagà de sa butxaca per lo qual en bonas rahons lo tal llibre és del Aguiló y de ningú més. D'agrahir és semblant sacrifici que'ns proporciona esta satisfacció que sols València y Vich poden además de naltres tenir de veurer figurar en llurs prestatges tant preuhada edició.

Diumenge se posà en escena lo drama nou de 'N Pitarra *Lo concell de Vich*⁴⁹ en tres actes y en vers. L'efecte fou bo pus com tot ell és adulació rastrera als

43. Fa referència al castell dels Mont-ral al terme municipal de Gurb.

44. Joan Sardà i Lloret (Sant Quintí de Mediona, 1851 – Barcelona, 1898), estudiant de dret, va exercir d'advocat i fou un dels primers crítics literaris del país, tasca que va començar a *La Gramalla* i que continuà a *La Renaixensa*. Fou un notable traductor d'Horaci i part de la seva obra crítica fou recollida després de la seva mort a *Obras escullidas* en les sèries catalana i castellana. Recentment, Antònia Tayadella ha publicat l'estudi «Joan Sardà, el realisme i el naturalisme literaris» com a pròleg a SARDÀ, Joan. *Art i veritat. Crítiques de novel·la vuitcentista*. Barcelona: Curial, 1997.

45. Es tracta de l'incunable *Taula dels quinze llibres de transformacions del poeta Ovidi partida per llibres e capitols com se segueix*, imprès a Barcelona el 1494, que conté les *Metamorfosis* d'Ovidi en traducció al català de Francesc Alegre. El llibre procedent de Vic és molt probablement un dels dos exemplars d'aquesta obra que es troben a la Biblioteca de Catalunya, ja que forma part de la col·lecció Aguiló, que és el nucli inicial de la biblioteca.

46. Maria Aguiló i Fuster destacà com a poeta, filòleg, folklorista i bibliòfil. Nascut a Palma de Mallorca el 1825, es traslladà a Barcelona el 1844 per cursar la carrera de dret. A la ciutat comtal va entrar en contacte amb la intel·lectualitat barcelonina com J. Rubió i Ors, Pau Piferrer, M. Milà i Fontanals i X. Llorens i Barba. Entrà al nou cos de bibliotecaris de l'Estat el 1849 amb la tasca de recollir els manuscrits catalans a la Península i a l'estranger. La seva obra *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* és la més coneguda de la seva faceta de bibliotecari. Traslladat a Barcelona el 1861 com a oficial primer de la Biblioteca Universitària, va esdevenir-ne director el 1871. És en els anys seixanta que se situa la seva anada a Vic i l'intercanvi de llibres. El 1870, empès per la passió bibliòfila, comença a publicar la «Biblioteca Catalana» que pretén editar els clàssics catalans, entre ells la *Crònica* de Jaume I. Com a poeta va concórrer als Jocs Florals on va ser coronat Mestre en Gai Saber el 1866. Una gran part de la seva poesia va ser aplegada pòstumament per Francesc Matheu a *Poesies Completes*. Com a folklorista va recollir un immens material que va ser publicat parcialment. I com a filòleg cal destacar els vuit volums del *Diccionari Aguiló*, publicat després de la seva mort. Va ser el mentor indiscutible dels joves renaixentistes, entre els quals Jacint Verdaguer. Va morir a Barcelona el 1897.

47. Devia ser la *Historia Universal* de César Cantú, traducida de la 7ª edició de Turín por N. Fernández Cuesta. Madrid: M. Gaspar y Roig, 1854-1866, ja que és la més acostada a la data de la carta.

48. LAFUENTE, Modesto. *Historia General de España*. 15 volúmenes. Madrid, 1866.

49. En l'obra ja citada de Carme Morell, apareix la llista de manuscrits de Frederic Soler que es conserven al mas que el dramaturg tenia a Campins. En la llista hi ha l'obra *El Consell de Vich* que no ha

vigatans, aquests l'aplaudien ab frenesí. L'execució figurat lo que fou quant sàpigas que lo dimars al vespre en què terminat l'últim acte se'ls llegí y s'ensejà lo dissapte, y al diumenge dematí y tarde s'ensejà lo total del drama y al vespre se feu la representació. L'acció passa en l'etat mitjana y l'argument és tret de las guerras que en los temps feudals tenian entre si los senyors del castell de Mont-ral y la ciutat de Vich. La protagonista és Na Elisenda de Mont-ral* tipo quasi inverossímil pus és una dona instruïda en tot lo concernent al sexe oposat y brandant la llansa, esgrimint la espasa, lluint la corassa y capell y vencent en singular combat a un guerrer afamat, en una paraula una dona-home venjativa y amant al mateix temps que's deixa de tant en tant arrebatat per lo lirisme y parla de violas, rosas, pensaments, clavellinas y campanetas (que tocan a morts o a glòria segons li convé), semprevivas, & &, és un dir, tot lo jardí del autor; el gra y palla dels quentos del avi y de la vora del foch⁵⁰ y del «redacteur en chef» del tros de paper y del Noy de la Mare,⁵¹ però que's conserva sempre sostinguda com a filla de'N Frederich Soler, que forsa és confessarho entre mitj de dos defectes molt grans té bellesas molt més grans. Hi ha en l'obra desarreglos, vaguedad, confusió, però hi ha trossos bellíssims, escenas magníficas que si tingué colorit d'època (que no semblés que l'acció passa en ple sigle XIX, entre personatges disfressats ab vestits del sigle XIV) y no parlessin ab llenguatge tan modern podria ser un dels bons dramas de'N Pitarra, tretas algunas cosetas que las corretjirà a Barcelona. Lo que hi ha també de notable és que els verbs glassar i desglassar los conjugan allí en tots modos, temps y personas y arriba a dirse que Vich sense boyras, glas y neu no és Vich. En l'últim acte y al mitj d'ell hi ha posat un efecte del *Any vuyt* de'N Collell y ha robat tota la escena final del primer acte del *Puig dels juheus* de'N Serra que ja coneix en Nanot y que enseñan per representarse avuy mateix.⁵²

---

estat mai publicada. També hi apareix la peça *Elisenda de Mont-ral*, a la portada de la qual hi ha escrit: «Zarzuela escrita per a ser representada en la Sociedad Coral L'Ausetana». Sens dubte es tracta de la peça de Joaquim Salarich i Josep Serra i Campdelacreu que, juntament amb l'obra del mateix Serra i Campdelacreu *Lo Puig dels Jueus* i la de Collell *L'any vuyt*, van servir de base per a l'obra de Pitarra, escrita sobre la marxa com el mateix Montserrat ens explica al final d'aquest mateix paràgraf i en la nota d'autor publicada al final de la carta.

50. Frederic Soler havia publicat el 1867, a la Libreria Española d'Innocent López, els llibres *Cuentos del Avi*, amb il·lustracions de Manuel Moliné, i *Cuentos de la bora del foch*.

51. *Un Tros de Paper* va ser una revista humorística publicada per Innocenci López els anys 1865-1866 on col·laboraven Conrad Roure, Albert Llanas, Josep Feliu i Codina i Eduard Vidal i Valenciano, mentre que Tomàs Padró n'era el dibuixant. Suspensa per desavinences internes, una part dels redactors van crear *Lo Noy de la Mare* que va durar 33 números, un dels quals va estar dedicat a l'actor italià Ernesto Rossi que va donar a conèixer Shakespeare als barcelonins. En totes dues revistes Frederic Soler actuà com a redactor en cap.

52. En la correspondència del *Diario de Barcelona* del matí del dissabte 6 d'agost es fa referència a l'estrena del drama de Pitarra amb les paraules següents: «Ayer tuvo lugar el estreno del drama del Sr. Pitarra *Lo consell de Vich* y fue estrepitosamente aplaudido. El autor fue llamado a las tablas al finalizar el segundo acto que sin duda alguna es de un efecto tan nuevo como sorprendente. Las frecuentes alusiones a la ciudad de Vich, lo complicado de la trama, el carácter bien sostenido de *Elisenda de Monral* y otras cosas buenas que abundan en esta obra hacen acreedor al Sr. Pitarra a los aplausos que recibió de un público que sabe muy bien apreciar su galantería. Creo que dicho drama será repetido y que otra vez podremos aplaudir la nueva composición escrita espresamente en memoria de esta ciudad».

Dimecres de la setmana passada tinguérem Esbart (que ja ho deuràs haber vist en la correspondència de Vich del Diari del dia 6 de Barcelona)⁵³ y fou molt animat per haverhi assistit las senyoras y cunyada de 'N Palau⁵⁴ y un oncle dell mateix que és capellà y entrarhi un neòfit en dita Confreria.⁵⁵ En Palau llegí una *poesia*, titulada La vida del camp que en Francesch Masferrer⁵⁶ al felicitarlo, ab mi, li diguerem que aquella prosa ens agradava molt, y després un itinerari de Vich a San Joan si així pot anomenarse una enumeració seca y àrida de pobles y caserias que es trovan en dit camí y per últim llegí a las fosques, ja, (Única claror que li corresponia) un Anàtema del Sigle Dinou que 'm causà el mateix efecte que l'ohir una blasfèmia; Seguidament En Nanot recità una verdadera poesia titulada La Magdalena, bella inspiració que recità ab entusiasme y bon accent com sap ell sol;⁵⁷ després entrí jo .....; després en Masferrer llegí una Epístola a Serra que és una obra mestre y en Serra una altre en contesta a Masferrer que si bona és

53. En la primera part de la correspondència citada en la nota anterior, l'esbartada és comentada així: «Vich, 4 de agosto. No puedo menos de empezar mi correspondencia dándole cuenta de la sesión que tuvo lugar el miércoles último en la fuente llamada del Desmay, dada por nuestros jóvenes poetas. Esta poética costumbre practicada hace tres o cuatro años por nuestros vates contribuye eficazmente a estrechar más y más los vínculos de fraternidad que los une y a que nuestra ciudad pueda prometerse días de gloria entrando en la senda de los adelantos intelectuales que tanto pesan en la balanza de la moderna civilización.

Los señores Genís, Espona (D. Joaquín), Espona (D. Antonio), Campà (D. Mariano), Serra y Campdelacreu, Cuadras, Febrer, Masferrer (D. Francisco), Masferrer (D. José) y Collell, de la mayor parte de los cuales he tenido ocasión de ocuparme ventajosamente en mis correspondencias, tuvieron la feliz idea de invitar a algunos poetas forasteros que casualmente se encontraban en esta a una sentada del Esbart, nombre bajo el cual se designa esta especie de sociedad poética. Ocioso fuera decir que siendo los invitados los señores Palau de Huguet, Pitarra, Nanot y Renart, y Montserrat, todos asaz conocidos en la República de las letras catalanas, estuvo brillante la sesión. Por cierto no se quedaron atrás nuestros Esbartistas que con bellas inspiraciones completaron la fiesta». Fa estrany no veure-hi citat a Jacint Verdaguer, potser perquè el cronista només recull els que van llegir poesies i ja sabem per la carta de Montserrat i Archs que l'estat de salut de Verdaguer no li va permetre escriure cap poema per a l'ocasió.

54. Josep de Palau i d'Huguet va néixer a Barcelona el 1848 i morí a la mateixa ciutat el 1913. Coetani i conegut dels dos corresponents perquè estudiava dret com el mateix Aulèstia, es destacava per la seva ideologia integrista. Després de col·laborar a *La Gramalla* i també en els primers anys de *La Renaixensa*, es va separar del grup per qüestions ideològiques que el portaren a arreglar-se amb el canonge Sardà i Salvany. Autor de nombroses obres religioses com ara *La falsa història, Lecciones de filosofía escolástica, Libro de la comunión frecuente*, és també autor de la *Breu història de la vida y miracles del Beato Joseph Oriol*. Barcelona: Impremta Peninsular, 1884.

55. Probablement es tracta de Francesc de Febrer, que no apareix com a fundador de l'Esbart, però sí que figura com a assidu assistent a les trobades a l'obra de GENÍS i AGUILAR, Martí. *Estampes de l'Esbart*. Vic: Gazeta de Vich, 1933. Nascut el 1850 a Vic, estudià jurisprudència i va arribar a exercir de fiscal municipal de Vic. Estudiós de la numismàtica va arribar a reunir més de vuitanta exemplars de monedes vigatanes que es troben ara en el Museu Episcopal. Com a escriptor, col·laborà a *La Veu del Montserrat* i a *La Renaixensa* i és autor de la novel·la *Roseta Gurniol*. Morí a Vic l'any 1890.

56. La família Masferrer i Arquimbau vivia en un gran edifici, avui restaurat, a la plaça Miquel de Clariana de Vic. Estava composta pel pare i quatre fills; tots ells, amb els temps, esdevindrien destacats erudits. El gran, Josep (Vic, 1844 – Sarrià, 1900), estudiava al Seminari i va ser ordenat sacerdot el 1882. El segon, Francesc (Vic, 1847 – Lleida, 1901), estudiava filosofia a Barcelona. El tercer, Ramon (Vic, 1850 – Mindanao, 1894), cursava medicina i l'últim, Francesc de P. (Vic, 1851 – Sant Julià de Vilatorrada, 1907) es va decantar pel dret. Com ja s'ha explicat a la nota 14, de les reunions amb altres estudiants que es mantien en temps de vacances a casa dels Masferrer, va sorgir el 1867, per idea de Collell, la creació de l'Esbart de Vic i els dos germans més grans van ser-ne fundadors.

57. Aquest poema amb el títol de «Magdalena», apareix publicat a *La Renaixensa*, I (1871), p. 162.

la una millor l'altre;⁵⁸ En Genís llegí una lírica a la seva mare morta, plena de sentiment y d'amor; y En Collell una composició a la mort de la Marieta Estanyol bastant inspirada;⁵⁹ Tots llegiren menys en Verdagner que havia estat malalt dos dias y no estava d'humor. ¡Pobre Verdagner! Jo prou dich a sos companys que'l fassan fotografiar pus estich quasi cert que dins poch temps las Musas ploraran la seva mort, la malaltia el rosega interiorment y la demacració avansa a pas de gegant en lo seu cos. Creu que'l planyo de tot cor.

Avuy he fet una excursió científica al cim d'una montanya que està situada sobre terreno terciari nummulítich formada tota ella de fòssils;⁶⁰ allí's contempla un trasportat en èpocas antdiluvianas rodejat de belemnites, de strombus, de patellàries⁶¹ y millars de sers desaparecuts per sempre més de la llista dels vivents y adornats de tots los encisos de que l'imaginació'ls adorna. Ja'n tinch una hermosa colecció composta d'un centenar de pessas molt bonicas que penso trajinar cap aquí si Déu ho vol.

Penso que dilluns vinent marxarem a Camprodon y no hi ha esperansa de poder fer par ma part lo viatge a Poblet per aquest estiu.

En Casa Espona he descobert un exemplar estampat de la «Proclamación católica a la Magestad de Felipe el Grande» per los Concellers de Barcelona 1640. Hi falta la portada y dos o tres fulls. Deu ser del sigle 18 (primera època). És en 4°.⁶²

Lo moviment literari de Vich és gran, és inmens, és increïble per qui no ho vegi. Ja que aquí Barna no n'hi ha, aquí se conserve al menys vigorós. Aquí tot és català encara.

Al Ubach, Tomàs, Roca, Nanot, Ramon y als demés de la nostra colla dóna'ls la present com a pròpia y diga'ls que ab mi ve sempre'l seu recort. Saluda a la Jove Catalunya y envia'ls una abrasada del Esbart.⁶³

58. La resposta de Serra i Campdelacreu és publicada al recull *La Garba Montanyesa*. Vic: R. Anglada, 1879, p. 92-97.

59. El poema llegit per Jaume Collell, datat el 7 de juliol de 1870, va ser publicat amb el títol de «En la mort de Marieta Estanyol» al recull *Floralia*. Barcelona: J. Thomàs, 1894.

60. Pel fòssils trobats, Montserrat va pujar al Castell de Gurb, puig de 833 metres, al NO de Vic.

61. Els belemnites, anomenats també bales, són els fòssils de l'esquelet d'un cefalòpode, semblant al calamar o a la sípia actual. Els strombus i les patellàries són restes de gasteròpodes, o sigui de cargols marins. Tots aquests animals eren propis de mars calents, igualment com els crancs que també són abundosos en aquest puig, fet que ens marca una climatologia completament diferent de l'actual.

62. La família Espona disposava d'una gran biblioteca i Montserrat i Archs hi devia tenir accés a través d'Antoni d'Espona, un dels membres fundadors de l'Esbart de Vic. El llibre és la *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande, Rey de las Españas y Emperador de la Indias, Nuestro Señor. Los Concelleres, Consejo de Ciento, de la ciudad de Barcelona*. Segons el *Manual del Librero Hispanoamericano* de Palau Dulcet, la primera edició és impresa a Barcelona a casa de Jaume Matevad el 1640. És una obra important sobre la Guerra dels Segadors des de l'òptica catalana on es mostren els serveis i les glòries de Catalunya i es posen de relleu les malvestats sofertes per l'opressió castellana. L'obra, considerada ofensiva, va ser censurada per la Inquisició, que va manar recollir-ne els exemplars. Com a obra de propaganda, es va repartir per tot Europa i fins se'n van fer còpies en francès i en flamenc. El llibre va conèixer nombroses edicions, alguna atribuïble al segle XVIII pel paper i els tipus, que podria ser la de l'exemplar de Vic.

63. Vegeu tots aquests noms, vinculats a La Jove Catalunya, en l'última nota de la primera carta.

Són les onze de la nit y vinch de lluminàrias dels carrers de Gurb y de Manlleu, festa nocturna a la qual com diria En Bach de Roda del senyor Pallarí «Els vigatans hi tenen molta afició» (sic).⁶⁴

Contestam a Camprodon, tothom m'hi coneix, hont hi arribaré dijous vinent, fent escala a Ripoll dilluns, dimars y dimecres, per contemplarne las ruinas del que un dia fou monestir.

Ja t'escriuré alguna cosa del drama de nostre amich Serra y Campdelacreu que promet sortir bé encara que fou llegit per primera volta als còmichs lo dijous y avuy diumenge lo representan. *Par plus de renseignements* la vinenta carta que, si puch, te l'escriuré desde Ripoll a las voras del Ter y del Freser.

He dit una mentida al parlarte del cèlebre dibuix del cloquer** de Vich del qual ja Bergadan en una tenzó ja'n parla

«ans que peyre fos posada
per fer lo cloquer de Vich»⁶⁵

La mentida consisteix en que no te enviaré lo dibuix com deya perquè'n Serra se n'ha enamorat y se l'ha quedat per ell y no me'lo vol tornar ¡Que si fara?

Disimula los esborrats y corretgits perquè l'he feta a represas y no sé a voltas lo que dich y com no tinch més paper repetesch los saludos a tots y los afectes que t'envio reblos de ton amich que t'abrassa

J. Montserrat y Archs

Vich, 7 d'agost de 1870.

* Títol de la Zarzuela d'En Salarich y d'En Serra que ha servit de tema y de model per *Lo concell de Vich* d'En Pitarra y que a dir veritat m'agrada més que lo dest últim per ser més propi del assumpto. [Nota de l'autor]

** Lo carrer hont fa frontis lo campanar de la Seu se anomena encara avuy *carrer del Cloquer*. [Nota de l'autor]

64. Ha estat impossible identificar el Sr. Pallarí.

65. L'autor de la carta cita de memòria dos versos d'un sirventès que Guillem de Berguedà (1138-1192) va fer contra el bisbe d'Urgell, Arnau de Preixens, a qui acusa de grans crims deshonestos. El sirventès porta per títol «Chansson ai comensada» i s'havia de cantar amb la melodia feta per Ot de Montcada. «En est son vieil antic / que fetz N'Ot de Moncada / ans que peira pausada / fos el clochier de Vic». Martí de Riquer va editar el 1971 l'obra de Guillem de Berguedà, amb una extensa introducció. El sirventès comentat es troba al volum II, p. 72. El 1996 el mateix Riquer va actualitzar-ne l'edició.